

պատկերացնեն անոր գնահատելի արժանիքը:
Արդէն դարերը համոզուած են անոր մեծու-
թեան վրայ եւ անոր անունը հռչակած են

“ՄԵԾ յօրջորջուանիկ:

Թէեւ “լուր աբեղայ” մըն էր, ինչպէս
ինզինքը կոչել սովոր է (Հմմտ. Պատմ., էջ 158),
սակայն իւր վրան կը կենդրոնացնէր կոստանդին
կաթուղիկոսին երկրորդ եսը եւ զայն կ'արդա-
րացնէր հոյակապ պտուղներ յառաջ բերելով:
Քայլ իւր ամենէն մեծ արժանիքը կը կայանայ
բայց իւր ամենէն մեծ արժանիքը կը կայանայ
անուանի եւ բազմաթիւ աշակերտներու եւ եր-
կերու մէջ, որոնք ինչպէս մինչեւ ցայսօր՝ այս-
պէս եւ ասկէ վերջ պիտի հանդիսանան անոր

“ՄԵԾ անուան մշտաբարբառ քարողներ”:
ՀԱՄԱՁԱՍԴ ՈՍԿԵԱՆ

ԴԱԶԱԲ ԵԳԻՍԿՈՊՈՍ ԹՈԽԸԹԵՑԻ

ՏԵՂԵՍՑ (1550-1610)

Ղաղար կը վերաբերի այն տաղասացներու
շարքին, որոնց թշուառութիւնը լեզու տուած է՝
հեռու հայրենիքէն, դարիպութեան մէջ հայ-
րենի աշխարհն ողբալու, ինչպէս Ստեփանոս եւ
Յակոբ Թօփիաթեցիները, նշնպէս անոնց համշե-
րակն Ղաղար առաջն անգամ օտար երկիրի
տակ կը ծանօթանայ մեզի, սա “ի մայրաքաղաքն
կամենից՝ յերկիրն ըսուզաց եւ Խախաց”:

Ծննդեան թուականն (1550°) անսույդ
կը մնայ. բայց ծնած է Թօփիաթ, ինչպէս կ'երե-
ւայ՝ Ա. Քառասնից թաղը, ուր Թաղուած են իւր
ծնողք 1602էն յսուած. գովասանքի ի վերայ
Թօփիաթ քաղաքին տաղն մէջ կը գրէ այս
նկատմամբ.

Մեր ննջեցեալքն Թօփիաթ հանգած,
Սուրբ Քառասնից թաղն պանկած:

Հոս հաւանօրէն անցուց Ղաղար իւր երիտասար-
դութիւնն ալ. յամենայն դէպոթուսաթ թէ իրբեւ
հայրենիք եւ թէ իրբեւ վայելուչ, վաճառաշահ
եւ փարթամ քաղաք մեծ աղդեցութիւն գոր-
ծած է Ղաղաքի վրայ, որ զայն իւր յիշեալ գո-
ծած է Ղաղաքի մէջ ափոք Ստամբուլ կ'անուանէ,
վասանքի մէջ ափոք Ստամբուլ կ'երթեւին,
ուր անթիւ վաճառականները կ'երթեւին,
“բերեն բեռներ, երկիր խնդայ”:

Այնչեւ 1602 իւր կեանքն թաքուն կը

մնայ մեզմէ¹, Ղաղար կ'երեւայ թէ ականատես
եղած է Թօփիաթի 1602, Մայիս 29ի հարուա-
ծին, որով քարուքանդ եղաւ քաղաքը, զայ-
շակնարկէ ինքը իւր Ողբին մէջ.

Եւդոկիա բերդուդ դոված,
Քաղաքը քո չէր պարըսպած,
Որ մեր չարեցին եկ քեզ հարուած,
Թախտենցար աւաղակաց:

² Աւազակներուսու գերող գերփող արշաւանք-
ներէն մազապուր փախստական կը հասնի Ղա-
ղար մինչեւ Ուկրանիոյ Եազլովցա քաղաքը, աչքը
յետո դէպի հայրենիք: Իւր Ողբին մէջ ար-
ձանագրած է այս մասին սրտաձմլիկ տողերս.

Ղաղար գերի մեղք գմբած,
Պանդուխտ եղար մէջ Ուռուզաց,
Դու հոգ մ'աներ, Տէրն ողորմած,
Տանի իւր տեղն ամէն ցրուած:

Այդ “ցրուած” ներէն էր ինքն ալ բայց թէ վի-
ճակեցած իրեն ամիոփուիլ հայրենի երդիքին
տակ, զգիտենք. բայց հաւանօրէն ոչ:

1605/6 թուին կը գտնենք զինքը Եազ-
լովցա գիւղազաքը, ուր Արիստակէս եւ Կա-
րապետ աշակերտներուն ինչըրանքով յօրինած
է Թօփիաթի վրայ երեք տաղ, սկիզբը կայ նա-
խերդանք մը, ուր իւր բնակավայրն կը նկարա-
գրէ այսպէս.

Կենամք քաղաք գիւղանըման
Քսան տուն կայ ժողովրդեան
Չունիկ գրեան, Ասմաւուրքեան
Ոչ ձաշուգիրը, ոչ Գանձարան,
Անմըիթար եմք արխրական,
Զի կար փեշան եւ գործարան,
Մնացաք պարապ եւ առանց բան,
Գրեցաք տետրակո ի Եազլովցան²
Եւ ի իննդրոյ մանկանց մեղ կան,
Արիստակէս, Կարապետեան,
Կարդան զգովքս, ուրախանան,
Միշտ Աստուծոյ գոհութիւն տան³:

1 Զեռագիր մը՝ ‘Եերսիսի Ընորհալ’ Մեկնութիւն
Մատութէի, որ այժմ Օքսֆորդի Բոգէան Մատենադարանը
կը գտնուի (թ. 80, Հմմտ. Baronian-Coneybeare, Catalogue, էջ 180) կ'ըսուի թէ ընդօրինակած է “Ղաղար Թօփիաթ-
ցի ի ուսուն Ա. Ստեփանոսի որ կոչի Քահընկալոյ ի պետա-
կան գրտութեան թուականը յայսնի է (Պարու-
շեան գիւղանըման ոչ գրտութեան թուականը յայսնի է (Պարու-
շեան գիւղանըման համար կուուան մը գանել: Կնձի ծանօթ-
ըին է նոյնացնելու համար կուուան մը գանել: Կնձի ծանօթ-
ըին է այս լուսնէն ուրիշ Ղաղար Եւդոկիացի արեգաց մ'ալ,
որ 1598ին ի Քօթաց (Քեօթահիա) ի խնդրոյ Ստեփանոս
քահանացի Աւետարան մը կ'օրինակէ. Հմմտ. Բիւզան-
ցիոն 1897, թ. 350:

2 Տպ. Եազլովցան:

3 Իրի էջ 70:

“Անմիսիթար՝ տիրական”, օրեր ապրած է Ղաղար. եւ ինչ աւելի կրնար տալ օտար երկինքը Ղարիպի մը, որ բռնութեան առջեւ թողոցած հեռացած էր բազմամարդ ամենալի հայրենի տնէն . . . : Անշուշտ յիշեալ “մանուկներն”, որոնց ուսուցչութիւն կ'ընէր, միակ մսիթարութիւններն էին իւր ցաւած սրտին:

1606 թուին փոխագրուած կ'երեւայ Ղաղար “ի մայրաքաղաքն կամենից յերկիրն ըռուղաց եւ իշխացց.,, “առաջնորդութեան երկրիս տէր կարապետ երջանիկ վարդապետին,,,” ուր “ընդ հովանեաւ Ս. Աստուածածնին եւ Ս. Կիողայոսին,,” կ'աւարտէ նոյն թուականի Սեպտեմբեր 27ին Աւետարանի մ'ընդորինակութիւնը¹, որուն յիշատակարանին մէջ ինքզինքը “անարժան եւ մեղք զառածեալ Ղաղար լոկ անուն եպիսկոպոս Թողաթեցի,, կը ստորագրէ:

Այս միջոցին՝ կը տառապէր Ղաղար սրտի հիւանդութեամբ մը — “զի յոյժ կարի հիւանդ էի ի սրտէ ցաւէ,, (Տաշեան՝ Ցուցակ, էջ 367): Թէ ինչ էր հիւանդութեան պատճառը, ակնարկութիւն չ'ըներ, թերեւս հայրենաթախծութիւնը եղած ըլլայ:

Վերը յիշուած կարապետ Ղարդապէտը, Լեմբերգի արքեպիսկոպոսն էր, որ յետոյ կամենիցի ալ եպիսկոպոս ընտրուեցաւ: Ասոր հետ մտերմացած էր Ղաղար, թերեւս նոյն իսկ հայրենիքէն: Իր մասին ունիմ անդրագոյն տեղեկութիւններ, զորոնք աւելորդ չեմ համարիր յառաջ բերել հոս՝ լուսաւորելու համար անձնաւորութիւն մը, որ թէ ժամանակին ականաւոր դեմքերէն մին եղած է եւ թէ առանձին կերպով հետաքրքրական է մեղի՝ Ղաղարի հետ ունեցած մտերմութեան համար:

Կարապետ վարդապետ ծագմամբ թուլ կուրանցի էր, եւ աշակերտած Պետրոս կարկառեցւոյ. Գրիգոր Դարանաղցի՝ Ժամանակի ագրութիւն, էջ 352 կը հաղորդէ իր մասին կարեւոր տողերս, երբ կը խօսի Պետրոս կարկառեցւոյ գործունէութեան վրայ. “Եւ գնացին ընդ հռչակ նորուն բազմութիւն աշակերտաց, որպէս միծ կարապէտն մթուլկուրանցի, որ յետոյ երեկ յերզնկան, առաջնորդ նստաւ երկու տարի ի Տիրաշէն, որ Ղուլից կատաղութեան ժամանակին էր. որ զայն կողմանց վանորայք թալանեցին եւ զամենայն սրբութիւններն զինացերն, զշուրջառ-

¹ Այժմ մեր Մատենադարանի թ. 97 Ձեռագիրն. Քմթ. 8 սեպտ., էջ 367, յիշատակարանը նաեւ կամենից, էջ 168:

նին եւ զամենայն կահք սրբութեանցն. սա գնաց եւ աղաչեաց մեծ զուլ աղասուն եւ զամենայն որոնեալ գտին եւ ետուն: Եւ յետ այնորիկ գնաց ի Լեհաց աշխարհն եւ անդ վաղձանեցաւ ի թվին Ռ.Ծ.Զ (1607): Եւ մեծ զուլում եղեւ մեր Լուսաւորչի Սեպհոյ վանացն, որ զմագաղաթ Աստուածաշունչն ընդ իւր տարաւ եւ յետ վաղձանելոյն այլ ոչ ետուն եւ մնաց առ գօթացիքն (իմա՝ Լեհահայս) իրը ի բանդի¹: Խնդին է առանց տարակուսի այն “գերերջանիկ եւ աստուածառեալ հայրն հոգեւոր տէր կարապետ քաջ բարունապետն, պատուական սուրբ վարդապետն, յոյժ սիրող աստուածային տառիցն եւ զատագով ուղղափառ հաւատոյ եւ ախայեան յաղթող ընդդէմ ամենայն հերձուածոցը, որուն խնդրանք ընդօրինակած է կարապետ աբեղայ 1604ին Բերիա-Քիլս՝ Պետրոս կարկառեցւոյ օրինակին վրայէն Մատթէոս Ուռհայեցոյ ժամանակագրութիւնը: Գրիշը ի մէջ այլոց կը գրէ անոր մասին թէ “անձանձիր ուսուցանէ զամենայն աշակերտեալուն եւ հովուէ քարոզչութեամբ զահեղերս ամենայն, եւ կը թուէ “զնորին աշակերտեալքն զտէր Կահապետ, զտէր Անտոն եւ Գրիգոր մալազն եւ Ընդրէաս սարկաւագն²”:

Փոքր Ասիոյ քաղաքական խոռվութիւններէն Նեղուած՝ հաւանօրէն 1605ին, անցած է եւրոպա, ուր Լեհաստանի բազմանդամ գաղութն ասպնջականած է զինքը, հրաւերելով նոյն իսկ բազմիլ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի մահուամբ դատարկացած աթոռը (1606): Այս մասին կամենիցի տարեգիրն արձանագրած է տողերս. “Հայոց թվ. Ռ.Ծ.Յ (1606). Պարոն Տէր կարապետ բարունապետ արհիեպիսկոպոսն նստաւ ի յեպիսկոպոսութեան վերայ Խլվի քաղաքին եւ ի կամենից քաղաքին վերայ Քրիստոս ամենակալն զիւր տիրութիւնն բազմաժամանակաւացէ կեայ շնորհեցէ, եւ հաստատեցէ ի վերայ սուրբ աթոռ(ոյ) իւրոյ . . . ամէն: Եւ էր թվ. Ռ.Ծ.Յ. մարտի 1, եկաւ ի կամենիցն, (կա մենից, էջ 66): Նոյն իմաստով կը գրէ նաեւ Սեւիանոս Ռոշքա իւր Տարեգրութեան մէջ (յամի 1606).

¹ Ակնարկուած Աստուածաշունչը հաւանօրէն Մովսէս Երզնկացւոյ օրինակն էր, որ ապա Ալթանէս Բաթերդացւոյ ընդօրինակութեան հիմ ծառայեց եւ այսպէս Առաստածաշնչի արեւմտեան խմբին (Լեհաստան-Պարսկաստան գլխաւորաբար տարածուած): Խախագաղաթաբարն եղաւ: Մ. Երզնկացւոյ սկզբնակիր օրինակն յետ ժամանակաց տարուած է կը միաւանի, ուր կը գտնուի պյտմ:

² Հմմատ. Պ. Հ. Եկինեան, Մատթէոս Ուռհայեցոյ մի յիշատակարանը, Արեւելք, 1885, թ. 545:

"Տէր կարապետ արքեպիսկոպոս Լէօպոլսի Հայոց. — ոչ կարացաք գիտել թէ ուստի էր — ուլիսի 2, ի կամէնցացւոց ընտրի առաջնորդ, որպէս ի Լէօպոլսնցացոցն էր ընտրեալ. բայց զհաստատումն նորա թագաւորական՝ ոչ գտաբո (Կամենից, էջ 136):"

Զինքը գովզոթեամբ կը յիշատակեն նաեւ ժամանակակից յիշատակագիրները. 1606, Մարտ 25ին Յակոբ սարկաւագ աւարտած է Մատթէի մէկնութիւն մը "ի կամենից ի յառաջնորդութեան այսմ նահանդի տէր կարապետ արքեպիսկոպոսին" (Համամշաբան՝ 8ուցակ հայերէն 2եռադրաց Անկիւրիոյ, թ. 50): Նոյն զրիչն 1606, Սեպտեմբեր 5ին կ'աւարտէ Սաղմոսարանի մ'ալ ընդորինակութիւնը ի կամենից "ի յառաջնորդութեան այսմ նահանդի տեառն տէր կարապետ քաջ բարունապետին, "որոյ փափաքող եղեալ քաջ բարունապետն մեր տէր կարապետ արքեպիսկոպոս՝ հմուտ եւ տեղեակ աստուածայնոց հին եւ նոր Կտակարանաց... ետ գրել զա յիւր արդար եւ քրտնաշան վաստակոց". Conybeare, Catalogue of the Armenian Manuscripts in the British Museum, էջ 195. Նոյնը Կամենից, էջ 168:

Շատ կարճատեւ եղաւ սակայն իւր դաշակալութիւնը. Կամենիցի տարեգիրն կը գրէ. "Թ. Ռ. Ռ. Ձոկտ. ամոյ Դր, օրն կիրակի, տէր կարապետ վարդապետ աթոռակալ եպիսկոպոս Վաղձանեցաւ. Աստուած ողորմի իւր հոգուն" (Կամենից, էջ 66). Նոյն 1607 թուականին (Կամենից, էջ 15) առթիւ Ստեփանոս Ռոշքա (անդ) եւ Գրիգոր Դարանաղցի (անդ): Կամենից թոխաթեցի հաւանօրէն կարապետ արքեպիսկոպոսի կամենից առաջնորդն այցելու. Թեան (1606, Մարտ 15) առթիւ նուիրած է անոր քերթուած մը, ուր ի մէջ այլոց կը գրէ (թ. 797, թղ. 252բ).

Երբ զքեղ տեսաք առաջնորդ երկրիս, Յայնժամ զուարձացաք ի բոլոր սըրտիս... Տէրը իմ կարապետ եւ ըստունի... Ի քո գալուստեանդ յոյժ կարօտէաք: Այսօր տեսաք եւ զփափաքն առաք... Ընդ յերկար ուղղութ որ աստ ընթացար, Եւ ճանապարհին որ աշխատեցար... Կամօքն Աստուածոյ հասցես աթուայդ... .

Այս թուականէն ետքը կը կորսուի Պաղրու. Հետքը ժամանակակից յիշատակարաններու մէջ: Հաւանօրէն նա այնուհետեւ երկար ըստ ապահովութեանի ցաւին (1610°): չապեցաւ, զոհ երթալով սրտի ցաւին (1610°):

Ոմանկ շփոթած են զինքը Ղաղար Բարերացաց հետ (Հանդ. Ա. Մա. 1906, էջ 227 ծան.):

Նկար ա գիր: — Անպահոյձ, համեստ անձնաւորութիւն մը կը հանդիսանայ Ղաղարի կենսագրական գծերու մէջ, պարզ կրթութեան տէր, թերեւս բաւական հայրենիքին մէջ հովութիւն հօտն կամ առաջնորդելու վանքի մը: Աղօտ կը մայ թէ ե՞րբ եւ ո՞ր թեմի եպիսկոպոս ձեռնադրուած էր անիկա. բայց հաւանսրէն Արեւելք կը գտնուէր իւր թեմը: Դժբախտ պարգաները հեռացուցած են զինքը սիրած միջավայրէն եւ պանդիստութեան մէջ գառնացուցած են իւր օրերը: Ինքն ալ հիւծած է հայրենիքի կարօտով, "անմիթար եւ լալական, աչքով եւ սրտով": Եազլուցա գիւղագաղաքի սակաւաթիւ գաղթական հայ ժողովրդեան հովիւն եղած է, պարապելով մի եւ նոյն ժամանակ ուսուցութեամբ: Իւր գրական արտադրութիւնները անպացցած արտայայտութիւններն են իւր զգածմանց, օրոնք հայրենիքի շուրջն կը յածին մեծաւ մասամբ, արթնցնելու հին հին յիշատակները: Անոնք աղքատ են սակայն երեւակայութամբերներէ, ինչպէս նաեւ առ հասարակ մշակուած ոճէ, իր գրչին առաջին փորձերն պիտի ուղիւնկանել զանոնք, եթէ յառաջացած տարիքն շարգելուր զիս. յամենայն դէպս անննք գրուած են "պարապ եւ առանց բան,, օրերուն, աւելի ժամանցի համար: Ոչ այնչափ բանաստեղծ երգիչ, օրչափ չափաբան տաղասաց մեղած է Ղաղար, աննման յայսմ իւր համշերակ Ստեփանոս եւ Յակոբ բանաստեղծ տաշասացներու: Զինքը "Միջնադարեան լաւագ զին տաղասացներու շաբէին մէջ, գասել (Շաւարշ Ա: Սահակեան՝ Իրիս, էջ 70) յանձն պիտի շառնուի:

ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ: — 2որս տաղ ծանօթէ է Պաղար Թոխաթեցւոց գրչէն. օրոնք են.

1. Գովասանը կարապետ արքեպիսկոպոսի ի Թոխաթեցի Ղաղար եպիսկոպուտ ասացեալ.

Կոր նորոգեցաւ ազգը Թորգոմիս, Որ երբ զքեղ տեսաք առաջնորդ երկրիս, Ի կանք եւ Ուռուզք եւ Ղաղմատք երկրիս, Ափեալ հիանան կան զարմանալիս...

Աերչ:

Կորաստ Ղաղարէ զայս բանս ընկալ, Եւ օրհնութեան քում զիս մի մոռանար:

Զեռագիր մեր Մատ. թ. 797, 252ր—
253ր (2. կ. 377ա):

2. Գովասանք ի վերայ Թողիսաթ քա-
ղաքին.

Գովեմք զԱստուած երեակ անձնի,
Բանն ի Հօրէ ծնեալ զՈրդի.
Բարեբանեմք զսուրբ Հոդի,
Եւ յաւիտեանս յաւիտենի:

Վերջ՝

Ղազար դերի մեղօք դմրած,
Պանդուխա եղար մէջ Ուռուզաց.
Դու հոդ մ'աներ, Տէրն ողորմած,
Տանի իւր տեղն ամէն ցրուած:
Մեր ննջեցեալքն Թողիսաթ հանդած,
Սուրբ Քառասնից թաղըն պառկած.
Մենք ի հեռուստ յետ մընացած,
Հայր մեր յերկինս ասողն օրհնած:

Սկիզբը կայ նախերգանք մը, զոր յառաջ բերինք
վերը էջ 574:

Հրատարակուած՝ Իրիս, 1912, էջ 83
— 84:

3. Ողբ ի վերայ Կոտորածին Թող-
իսաթի:

4. Ողբ ի վերայ սովոյն Թողիսաթի:

Այս թ. 3 և 4 տաղերը տեսած է շա-
ւարչ Ա. Սահակեանի իրեն սեփական ձեռագիր
Տաղարանի մը մէջ (Հմմտ. Իրիս, էջ 69).
“առաջինը՝ 1602 թուին Թողիսաթի մէծ կոտո-
րածին վրայ է. այս ողըը ձեռագրիս մէջ սկզբէն
պահաս է քանի մը տուն գժբախտաբարն. իսկ
երկրորդը՝ “այդ Կոտորածին անմիջապէս յաջոր-
դող Թողիսաթի ահաւոր սովին վրայ (1603) է,
զոր կը նկարագրէ՝ իրերւ ականատես այնքան
սրտաճմիկ եւ այնքան իրապաշտ բացարու-
թիններովն.” Այլ յուսամ, կը գրէր Սահա-
կեան, որ առիթը կ'ունենամ առաջին երկու ող-
բերն ալ հանրութեան ներկայացնելու յաջոր-
դաբարն. բայց այս չէ յաջողած ողբացեալ յօ-
գուածագրին. իսկ ձեռագիրն հաւանօրէն ոչըն-
չացաւ 1915ի տարագրութեան օրերուն:

5. Ուրիշ տաղեր. Կը կարծեմ, կը գրէ
Սահակեան (անդ), թէ այդ երեք ոտանաւոր-
ները՝ չեն ներկայացներ Ղազարի ամբողջական
գործը, ինչպէս ենթագրել կու տայ ասոնց իրը
վերջաբան գրուած հետեւեալ երկու տուն
գրուածը.

1. Կարօտ եմ ձեզ յոյժ փափկալի,
Ի Թողիսաթու եւ այլ տեղի.

1. Խման՝ թ. 2—4 տաղերը:

Անշահ ու ուրբական ու գրեցի,
Երդէք ու յիշեք զհողս փոշի:

2. Ով ոք անբան է զէտ ինձ նման,
Ուզէ ասէ զերգս ի լըման.
Ում որ պէտ չէ՝ ունի իւր բան,
Անմեղադիր լինա մարդկան:

Սահակեանի ենթագրութիւնը կը ճշդէ
մը թ. 797 Տաղարանը, ուր պահուած է կա-
րապետ վարդապետի գովասանքը, բայց թէ
Դազարի “Տետրակն”, կը պարունակէր իր գրչէն
ուրիշ տաղեր ալ, ես չեմ կրնար հաստատել:

Հ. Ն. Ակնուելը

ՅՈՒՅՍԻ ՀԱՅԵՐԻՆ ՉԵՌԱԳՐԱՑ ՍԵՆՑ- ՍԱՐԵՑՆ ՎԵՐԺԱՐԱՑԻ

Ի ԿԱՐԻԿ

(Հայուածութեան)

86.

ՅԱՂԱԳՍ ՄԻՌԻԹԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՈՄՀՅ = 1823:

ԹՈՒՂԹՈՔ 74: — Եջ չէ նշանակուած: — ՄԵԾՈՒ-
ԹԻՒՆ 21 սմ. երկ. 15 սմ. լամ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝
միասիւն. 26 տող: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ ՆԻՒԹԻ ԹՈՒՂԹ
հասարակ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆ մաքուր: — ԿԱԶՄ խաւա-
քարտ կաշեպատ: — ՍԿՐՅԱՆԱՏՈՒ: շատ տեղ ա տառ
պահու կարմիր թանաբով: — ԳՐԻՉ Սարգիս: — ՏԵՂԻ
Կարին: — ԹՈՒՂԱԿԱՆ ՈՄՀՅ = 1823:

Մատեանս է վասն միութեան եկեղեցւոյ,
համառօտ մեկնութիւն կաթողիկէ եկեղեցւոյ,
սուրբ գրոց եւ սուրբ Հայրապետաց խօսքերէն
քալուած: Ընդօրինութիւն մըն է, ինչպէս կը
տեսնուի առաջին թղթին վրայ գրուած խորագրէն:
Կարմառօտ մեկնութիւն. Կաթողիկէ եկեղեցւոյն
արտահանեալ լԱստուածաշունչ գրոց եւ բանից
սրբոց Հայրապետաց եւ լԱստուածաբան վարդա-
պետաց: Աշխատութեամբ եւ ջանիւք կոստանդնու-
պոլի գորի մից ի գիտապետութեան իմաստ-
նափառ եւ սրբազն աղեքսանդր կաթողիկոսին
ինքնազլուի եւ տիեզերական եպիսկոպոսին ամե-
սայն հայոց. ի թուին հայոց ոմծոց. ի փարիզ
քաղաքն Փռանկաց եւ հայոց: Նարդենիս օրինա-
կեալ եղեւ ի քաղաքն Կարին եւ յեկեղեցւոյ
պանդոկի վարժարանիս. եւ ձերամբ Սարգիս
մանկավարժի. ձեռնասուն աշակերտ խակակիրթ
յովակիմիս. յամի Տետրան 1820 եւ հայոց ոմչը ին.
Փետ. Աին: Ի կարին:

ԵՒՀԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. Էջ 1ր. գրուած է:
“A la bibliothèque de la Respecte, Ecole Sanassian,